
О.В. Полякова

Головний бібліотекар Національної бібліотеки України
імені В.І. Вернадського

КОМПЛЕКТУВАННЯ ПЕРІОДИЧНИМИ ВИДАННЯМИ МЕРЕЖІ БІБЛІОТЕК НАН УКРАЇНИ

У 1934 р. було започатковано централізоване комплектування бібліотек академічної мережі для забезпечення науково-дослідних установ (НДУ) НАН України зарубіжною літературою. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського здійснює централізоване комплектування зарубіжною літературою своїх фондів, фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, а також понад ста бібліотек НДУ НАН України. Кожна бібліотека асоціюється насамперед з її фондами. Формування бібліотечного фонду, під яким ми розуміємо його комплектування, організацію, постійний розвиток, перевірку та підтримування в актуальному стані, є основою функціонування будь-якої бібліотеки [1]. Основне завдання комплектаторів – забезпечення науковою інформацією вчених та спеціалістів Національної академії наук України в інтересах розвитку науки, економіки, техніки та культури на основі довгострокового прогнозування розвитку наукових досліджень в НАН України [2]. Основними джерелами централізованого комплектування є передплата зарубіжних періодичних видань та міжнародний книгообмін (МКО).

У статті пріоритетну роль в комплектуванні відводиться періодичним виданням як найоперативнішому виду отримання інформації. Поява нових технологій диктує зміни і в бібліотечній справі, у першу чергу, в комплектуванні. Читачів цікавить найновіша інформація, незважаючи в якому вигляді вона існує: традиційному друкованому чи електронному. Маючи багаті фонди різноманітної інформації та доступ до наукової ліцензованої інформації передових видавництв світу, бібліотекар може задовольнити потреби читача/користувача в повному обсязі. Тому для пошуку методів оптимального задоволення інформаційних потреб читачів у бібліотеці, кращої орієнтації в джерелах інформації необхідна наявність інформації.

Мережа бібліотек науково-дослідних установ НАН України створювалася протягом багатьох десятиліть і зараз вона нарахо-

вує 133 установи. На нижченаведеній діаграмі представлено точну картину приєднання академічних установ до централізованого комплектування [3, 4, 5, 6, 7, 8] своїх фондів зарубіжною літературою, яка надходила за валютною передплатою, шляхом МКО, а на початку ХХІ ст. для отримання доступу до електронних світових наукових повнотекстових баз даних, який отримувала Бібліотека за передплатою.

З перших років існування Бібліотеки велика увага приділялася отриманню зарубіжної літератури з метою використання передового зарубіжного досвіду та встановлення міжнародних зв'язків. На початку 1920-х рр. Бібліотека централізовано одержувала зарубіжні видання через Центральну міжвідомчу комісію із закупівель і розподілу іноземної літератури в Москві – перший орган централізованого забезпечення радянських бібліотек іноземними виданнями. У 1923 р. Всенародна бібліотека України (ВБУ) – назва бібліотеки у 20-ті роки минулого століття, налічувала у своїх фондах вже 3397 прим. зарубіжних видань, зокрема журналів – 2525, книг – 457. З 1927 р. Всесоюзне об'єднання "Міжнародна книга" виступає посередником ВБУ у придбанні зарубіжної літератури, а також у розповсюдженні українських видань за кордоном [3].

Під час війни організував передплату іноземної літератури для Бібліотеки Книжковий відділ АН СРСР через В/О "Міжнародна книга". Вже у липні 1942 р. Книжковий відділ надсилає циркулярні листи до Уфи з повідомленням про те, що розпочато постачання евакуйованим інститутам АН УРСР літератури, яка надійшла за передплатою. За перше півріччя 1943 р. надійшло 2850 зарубіжних видань. Починаючи з 1955 р. в СРСР організується передплата журналів як з соціалістичних країн, так і найбільш авторитетних журналів з капіталістичних. Фонди бібліотек оперативно поповнювалися енциклопедичними, довідковими, бібліографічного характеру виданнями,

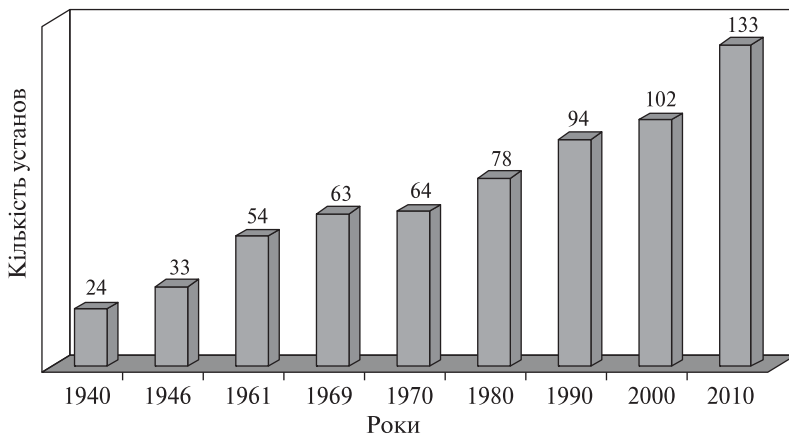

Рис. 1. Централізоване комплектування науково-дослідних установ

монографічними працями, новими журналами з різних галузей знань відповідно до профілю комплектування [2]. Передплата науково-технічних зарубіжних журналів капіталістичних країн проводилася за інвалютні рублі через В/О "Міжнародна книга" для всієї мережі академічних бібліотек України. Через "Союзпечать" за радянські карбованці передплачувалися журнали тільки для Бібліотеки, а кожна науково-дослідна установа здійснювала самостійно передплату журналів через "Союздрук".

Обсяг передплачених журналів в кінці 1960-х років зменшувався завдяки координації джерел комплектування: передплати за валютні асигнування та МКО. В 1970–1980 рр. Відділ продовжував активну діяльність щодо удосконалення централізованого комплектування зарубіжною періодикою фондів НБУВ і фондів академічних бібліотек щодо їх відповідності цілям і завданням фундаментальних і прикладних досліджень АН УРСР. Характеризуючи цей період, слід звернути увагу на подальше розширення мережі науково-дослідних установ (у 1970 р. – 64 установи, у 1980 р. – 78, у 1989 р. – 90). Збільшувалися валютні асигнування на придбання зарубіжної періодики в зв'язку з розширенням кола академічних установ і одночасним зростанням цін на міжнародному книжковому ринку (у 1970 р. виділено 51 тис. інв. крб., у 1980 р. – 125 тис. інв. крб., у 1989 р. – 435 тис. інв. крб.).

Велика увага в країні приділялася вивченню нових наук, так у 80-ті рр. було збільшено виділення коштів на закупівлю зарубіжної періодики капіталістичних країн, крім запланованих на річну передплату, з цільовим призначенням для НДУ, зайнятих у розробках фізико-хімічної біології та біотехнології.

Проводилася велика робота щодо удосконалення моделі централізованого комплектування зарубіжної літератури, зокрема періодичними виданнями, і вироблення критеріїв їхнього відбору. Для поліпшення раціонального використання валютних коштів і можливостей МКО розпорядженням Президії АН УРСР у лютому 1970 р. було затверджено експертну комісію з представників 11 відділень трьох секцій АН УРСР. Головним завданням цієї комісії було вироблення рекомендацій для замовлення нових видань. До складу комісії увійшли 42 особи, серед них: шість академіків, сім членів-кореспондентів, 17 докторів і 12 кандидатів наук, які координували замовлення бібліотек НДУ АН УРСР з метою узгодження замовлення на валютну передплату для кожної академічної установи; надання переваг в отриманні періодичних видань установам, де вони були пріоритетнішими і з метою уникнення зайвої дублетності; щомісячного перегляду картотеки нових видань, яку створював підрозділ бібліографічного пошуку Відділу комплектування іноземною літературою.

З початку 1992 р. Бібліотека самостійно проводила передплату зарубіжних періодичних видань для мережі бібліотек НДУ НАН України, укладаючи договори щодо постачання літератури з книготоргівельною фірмою "Lange und Springer" на 1992 р., а на 1994 р. – з Інформаційним відділенням компанії EBSCO (Нідерланди).

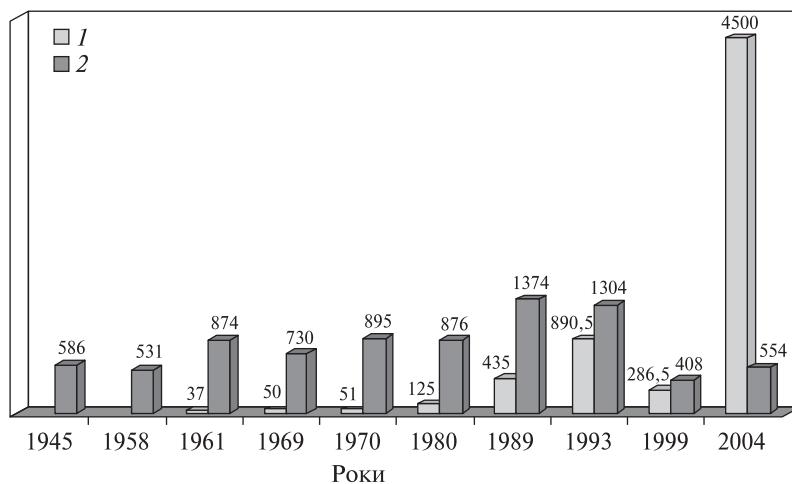

Рис. 2. Отримання періодики за валютною передплатою: 1 – виділено коштів; 2 – отримано журналів, назв

Передплата періодичних видань за валютні асигнування – це перше гарантоване джерело надходження зарубіжних видань до Бібліотеки, і за радянські часи надходження за цим джерелом тільки збільшувалося, а за роки самостійної України, на превеликий жаль, надходження тільки зменшуються. З 2005 р. передплата зарубіжної періодики – це придбання доступу до наукових баз даних періодичних видань для всієї мережі НДУ НАН України з невеликою кількістю друкованих версій (в 2010 р. Бібліотека отримала тільки 460 прим. друкованих журналів для потреб всієї мережі академічних установ).

На діаграмі показано виділення коштів (1961–1989 рр. – в тис. інв. карбованців, 1993–1999 рр. – в тис. ам. дол., 2004 р. – в тис. грн.) і кількість назв іноземних журналів, які на той час можливо було передплатити на ці кошти [2, 3, 4, 5, 6].

Централізоване комплектування за валютні асигнування та шляхом міжнародного книгообміну розглядається як одне ціле, а саме:

- при надходженні замовлення від НДУ НАН України обговорювалися питання за яким з цих джерел раціональніше отримати необхідне видання;
- якщо не можливо замовити видання через партнерів по МКО, тоді його передплачували;
- при переході на комбіноване комплектування, отримання друкованих видань та доступ до електронних версій, надходження профільного друкованого видання було обов'язковим в одному примірнику за одним із двох джерел комплектування;
- в отриманні друкованого примірника журналу надається перевага науково-дослідній установі, для якої це видання є більш пріоритетним та більш профільним.

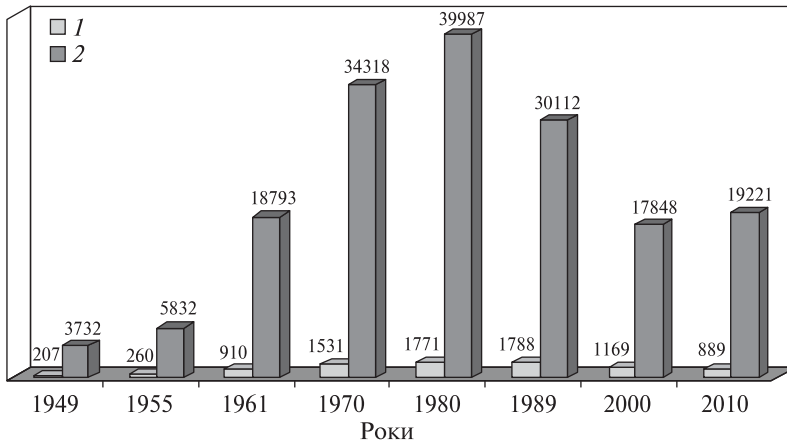

Рис. 3. Отримання періодики шляхом МКО: 1 – кількість партнерів; 2 – отримано журналів, прим.

Протягом багатьох років міжнародний книгообмін відіграє значну роль у централізованому комплектуванні фондів бібліотек системи НАН України іноземною літературою і до цього часу, незважаючи на зменшення його обсягів, залишається одним з основних джерел комплектування. Міжнародний книгообмін пропагує незалежну Україну та її культуру за кордоном через розповсюдження українських видань, а також виконує певну соціально-економічну місію, і тому в подальшому його розвитку зацікавлені не тільки бібліотеки, а також всі соціальні інститути суспільства.

З 1927 р. Всесоюзне об'єднання "Міжнародна книга" виступає посередником Бібліотеки у розповсюдженні українських видань за кордоном [2]. На початку 1936 р. Бібліотека мала 674 партнери з МКО, лише протягом цього року вдалося започаткувати книгообмін ще з 310 організаціями, а наприкінці 1940 р. їхня кількість зростає до 1700. Проте вже у перше півріччя 1941 р. у зв'язку з ускладненням міжнародної ситуації припинилися книгообмінні контакти з 800 партнерами з Європи [9].

Особлива увага щодо поповнення фондів НБУВ і бібліотек НДУ Академії наук УРСР почала приділятися з другої половини 50-х рр. минулого століття, коли урядом СРСР була накреслена велика програма розширення міжнародних зв'язків і отримання науково-технічної інформації з метою використання передового зарубіжного досвіду. Для цілей МКО виділялися достатні кошти і створювалися сприятливі умови. У 1956 р. Бібліотека одержала право безпосереднього книгообміну з усіма зарубіжними країнами [3] і з цього часу постійно зростає кількість партнерів, з якими ведуться книгообмінні зв'язки, та кількість отриманої зарубіжної періодики для мережі академічних бібліотек. З початку 90-х рр. минулого століття ускладнюються книгообмінні зв'язки, причиною яких є зменшення фінансування державою закупівлі літератури для потреб МКО та поштових витрат.

Цілеспрямованому комплектуванню бібліотек мережі АН УРСР сприяла інформаційно-бібліографічна робота Відділу комплектування іноземною літературою, а саме:

- формувалася зведена алфавітна картотека зарубіжних періодичних видань, які надходять до ЦНБ ім. В. І. Вернадського, ЛНБ ім. В. Стефаніка і бібліотек НДУ АН УРСР у централізованому порядку;
- участь у зведених загальносоюзних і республіканських каталогах зарубіжних періодичних видань;
- підготовка анотованих покажчиків "Информационно-библиографическая периодика зарубежных стран в фондах библиотек АН УРСР" у видавництві "Наукова думка";
- висвітлення нових зарубіжних надходжень у журналі "Вісник АН УРСР", в якому вміщувалася анотована інформація про найбільш цінні нові періодичні і довідкові видання, які надходили до бібліотек мережі АН УРСР;
- організація виставки нових надходжень в залі періодичних видань;
- укладання зведених каталогів "Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР";
- видання щорічних систематичних покажчиків "Зарубежные периодические издания, заказанные библиотеками АН Украины по валютной подписке".

За часи радянської влади Бібліотека отримувала періодичні видання всіх союзних республік як обов'язковий примірник. Починаючи з 1992 р. проводилася передплата періодичних видань країн СНД та Балтії для поповнення фондів НБУВ і передплата зарубіжної періодики країн далекого зарубіжжя для всієї мережі бібліотек НДУ НАН України. Через фінансові труднощі передплата періодичних видань країн СНД, Балтії та передплата доступу до баз даних зарубіжних наукових журналів не проводилася вже четвертий рік поспіль. Тому на сьогодні залишилося єдине реальне джерело отримання зарубіжної літератури для централізованого комплектування – міжнародний книгообмін, який теж стикається з масою проблем.

Сектор іноземного комплектування і міжнародного книгообміну відділу комплектування спрямував всі свої зусилля на централізоване комплектування фондів Бібліотеки та НДУ НАН України літературою, що отримується за міжнародним книгообміном, і для цього свою роботу розділив на два основні напрями:

- отримання літератури від зарубіжних партнерів;
- відправка української літератури партнерам з книгообміну.

Вся робота вимагає злагоджених спільних зусиль від співробітників сектору, і всі ці зусилля – задля єдиної цілі: отримати необхідну літературу на будь-якому носії інформації.

На даному етапі при проведенні книгообміну в секторі виникає багато проблем. Головні – зменшення коштів на поштові витрати, відсутність коштів на передплату для цілей МКО з 2010 р., тому дуже проблематичним

є отримання літератури від наших зарубіжних партнерів. Згідно з постановою Президії НАН України № 306 від 11.11.2009 р. "Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну" Бібліотека отримує тільки видання науково-дослідних установ для цілей МКО, але деякі установи ігнорують цю постанову. За таких умов ми не можемо чітко й оперативно виконувати замовлення наших партнерів з книгообміну на українські видання, а тому обмежені в замовленні зарубіжних видань.

Бібліотекарі об'єднують свої зусилля для широкого впровадження передових технологій задля того, щоб бібліотеки залишалися корисними та конкурентоспроможними в умовах швидкого зростання інформаційного прогресу. Професійну відповідальність за надання користувачеві необхідної інформації, тобто за якість інформаційного обслуговування, несе сучасний бібліотекар, інформаційний посередник між інформаційним потенціалом бібліотеки та її споживачем. Комплектатори впродовж усього періоду існування Бібліотеки намагаються докладати зусиль для інформаційного забезпечення вітчизняної науки, удосконалюючи і координуючи централізоване комплектування зарубіжними періодичними виданнями в світлі вимог сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Стрішенець Н.В.* Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотечний аспект. – К. : НБУВ, 2011. – 501 с.
2. *Зведений профіль та положення про централізоване комплектування фондів бібліотек системи Національної академії наук України іноземною літературою.* – К. : ЦНБ, 1994. – 93 с.
3. *История* Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 60–70.
4. *Пояснювальні записки до звітів Відділу комплектування іноземною літературою за 1961–1969 рр.*
5. *Пояснювальні записки до звітів Відділу комплектування іноземною літературою за 1970–1989 рр.*
6. *Пояснювальні записки до звітів Відділу комплектування іноземною літературою за 1990–1999 рр.*
7. *Пояснювальні записки до звітів Відділу комплектування іноземною літературою за 2000–2005 рр.*
8. *Звіти* Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів про бібліотечно-бібліографічну роботу за 2006–2011 рр.
9. *Ряппо А.Й.* Завдання комплектування іноземною літературою Н. Д. установ АН УРСР / А.Й. Ряппо // Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР. – 1946. – № 1. – С. 22, 24, 28.